ONG OSTI SOHASI

Toshkent amaliy fanlar universiteti
Ilmiy rahbar: Tulyaganova Dilnoza Ravshanbekovna katta o`qituvchi
Toshkent amaliy fanlar universiteti tarix va filologiya fakulteti o`zbek tili va adabiyoti yonalishi
1- bosqich talabasi Aqilova Ismigul Ibrat qizi
Elektron pochta: ismiguloqilova2@gmail.com

Annotatsiya

Ong osti sohasi inson psixikasining eng sirli va shu bilan birga eng muhim qismlaridan biridir. U shaxsning xulq-atvori, his-tuyg'ulari, motivatsiyalari va qarorlariga sezilarli darajada ta'sir ko'rsatuvchi yashirin jarayonlar majmuini o'z ichiga oladi. Ushbu soha ongimizdan tashqarida faoliyat yuritib, ko'plab avtomatik reaksiyalar va chuqur e'tiqodlarni shakllantiradi. Ong ostini tushunish va uning mexanizmlarini o'rganish shaxsiy rivojlanish, psixologik salomatlikni yaxshilash hamda inson xulq-atvorining murakkabliklarini anglash uchun fundamental ahamiyatga ega. Mazkur maqola ong osti sohasining nazariy asoslarini, uning inson hayotidagi rolini va uni tadqiq etish metodologiyalarini keng qamrovli tahlil qiladi.

Kalit so‘zlar: Ong osti, Psixika, Xulq-atvor, His-tuyg'ular, Qarorlar, Shaxsiy rivojlanish, Psixologiya, Motivatsiya

Kirish

Ong, insonning dunyoni va undagi o'rnini idrok etishi, ichki ruhiy tajribalarini hisobot bera olish qobiliyati bilan bog'liq bo'lgan muhim aqliy faoliyat shakli sifatida ratsional harakatlar uchun zarurdir. Biroq, inson psixikasining barcha jarayonlari ham ongli darajada kechmaydi. Ong osti sohasi, inson xulq-atvori, his-tuyg'ulari va motivatsiyalariga sezilarli ta'sir ko'rsatuvchi, ammo bevosita ong tomonidan idrok etilmaydigan ruhiy jarayonlar majmuini anglatadi. Bu tushuncha psixologiya fanining eng murakkab va ayni paytda eng jozibador yo'nalishlaridan biri bo'lib, inson tabiatining chuqur qatlamlarini tushunishda markaziy o'rin tutadi. Ong osti,

shaxsiyatning shakllanishi, qaror qabul qilish jarayonlari, ijodkorlik va hatto patologik holatlarning ildizlarini ochib berishda fundamental ahamiyatga ega.

Psixologiya tarixida ong osti tushunchasini ilmiy tadqiqot ob'ektiga aylantirishda Zigmund Freydning psixoanalitik nazariyasi muhim burilish nuqtasi bo'ldi. Freyd inson xulq-atvorining asosida ongsiz ruhiy jarayonlar va motivatsiyalar yotishini ta'kidlab, libidoning, ayniqsa bolalikdagi jinsiy intilishlarning rolini alohida qayd etgan. Uning fikricha, ongga mos kelmaydigan intilishlar va ruhiy tajribalarning siqib chiqarilishi nevrozlar va turli patologik hodisalarning asosiy manbaidir . Freydning "id", "ego" va "superego" kabi psixik instansiyalar haqidagi g'oyalari ong ostining inson hayotidagi dominant rolini ko'rsatib berdi. Keyinchalik, Karl Yung o'zining analitik psixologiyasida Freydning yondashuvidan farqli o'laroq, arxetiplar va kollektiv ong osti tushunchalarini kiritib, inson psixikasining yanada kengroq va universal qatlamlarini o'rgandi . Yungning nazariyasi shaxsiyatning individuatsiya jarayonida ong ostining ahamiyatini chuqur tahlil etdi .

Bugungi kunda ham psixoanaliz va analitik psixologiya zamonaviy psixologiyaning ajralmas yo'nalishlari bo'lib qolmoqda. Ong osti sohasini o'rganish nafaqat nazariy ahamiyatga ega, balki psixoterapiya, shaxsiy rivojlanish va ijtimoiy munosabatlarni tushunishda ham amaliy qo'llaniladi. Ushbu maqola ong osti sohasining tushunchasi, uning nazariy asoslari, funksional mexanizmlari, inson xulq-atvoriga ta'siri, u bilan ishlash usullari hamda zamonaviy neyropsixologik tadqiqotlardagi o'rnini har tomonlama tahlil qilishni maqsad qilgan.

Mavzuga oid adabiyotlar tahlili

Ong osti sohasi inson psixikasining eng murakkab va koʻp qirrali jihatlaridan biri boʻlib, uning tadqiqoti psixologiya fanining turli yoʻnalishlarida chuqur iz qoldirgan. Ushbu soha boʻyicha adabiyotlar tahlili shuni koʻrsatadiki, ong osti tushunchasi dastlabki falsafiy mulohazalardan tortib, zamonaviy neyropsixologik tadqiqotlargacha boʻlgan keng evolyutsion yoʻlni bosib oʻtgan. Ong osti tushunchasini toʻliq anglash uchun avvalo ongning oʻzi qanday tushunilganini koʻrib chiqish zarur. Ong, sub’ektning dunyoni va undagi oʻrnini idrok etishi, ichki ruhiy

tajribalarini hisobot bera olish qobiliyati bilan bog‘liq bo‘lgan muhim aqliy faoliyat shakli sifatida ratsional harakatlar uchun zarurdir. U aqliy faoliyat va biologik miya funksiyasi sifatida qaraladi, ammo uning fiziologik mexanizmlari to‘liq tushunilmagan. Nevrologlar ongning sutemizuvchilar, qushlar va boshoyoqli mollyuskalar kabi turli hayvonlarga ham tegishli ekanligini ta’kidlaydilar. Keng ma’noda, ong “uyg‘oq” holatlarni, tajribalardan “xabardorlikni”, sub’ektiv hodisalarni va dunyo haqidagi g‘oyalar tizimini o‘z ichiga oladi. Akademik E.N. Sokolov uni “shaxsiy tajribalar oqimi” deb ta’riflagan. Bu ta’rif ongning doimiy o‘zgaruvchan, shaxsiy va uzluksiz xususiyatini ta’kidlaydi, bu esa uning ostida yotgan ongsiz jarayonlar bilan o‘zaro bog‘liqligini tushunish uchun asos yaratadi.

Tarixan psixologiya ongga turli paradigmalar orqali yondashgan. Uilyam Jeyms tomonidan ilgari surilgan funksional psixologiya ongni omon qolish uchun moslashuvchan funksiya sifatida ko‘rib chiqib, uni shaxsiy, chegaralangan va tanlab oluvchi dinamik “oqim” deb ta’riflagan. Jeyms ongning doimiy harakatda ekanligini, hech qachon bir xil holatda qolmasligini, shuningdek, uning har bir shaxsga xos ekanligini ta’kidlagan. Uning fikricha, ongning asosiy vazifasi atrof-muhitga moslashish va muammolarni hal qilishdir. Jeyms diqqatni, ongning asosiy jihati sifatida, hissiy organlarning fiziologik moslashuvi va stimullarni kutib oluvchi hamda tanlab oluvchi g‘oyaviy markazlarni o‘z ichiga olganini ta’kidlagan. Bu, ongning passiv qabul qiluvchi emas, balki faol tanlovchi va yo‘naltiruvchi mexanizm ekanligini ko‘rsatadi. Jeymsning yondashuvi ongni statik tuzilma emas, balki doimiy o‘zgaruvchan, maqsadga yo‘naltirilgan jarayon sifatida tushunishga imkon berdi. Aksincha, Vilgelm Vundt va Eduard Titchener boshchiligidagi struktural psixologiya ongning bevosita tajribasini uning asosiy elementlariga ajratishni maqsad qilib, ularning bog‘liqliklari va asosiy qonuniyatlarini tushunish uchun analitik introspeksiyadan foydalangan. Vundt ongni hissiyotlar, tasvirlar va his-tuyg‘ular kabi elementlarga bo‘lish mumkin bo‘lgan kimyoviy birikmaga o‘xshatgan. Titchener esa bu elementlarni aniqlash va ularning qanday birlashishini tushunishga intilgan. Ular ongni laboratoriya sharoitida o‘rganish mumkin bo‘lgan

ob’ektiv hodisa sifatida ko‘rishga harakat qilishgan. Bu yondashuvlar ongning tuzilishi va funksiyalarini tushunishga qaratilgan bo‘lsa-da, inson psixikasining ongli idrokdan tashqarida joylashgan chuqur qatlamlari haqidagi savollarni ochiq qoldirgan. Aynan shu nuqta, ya’ni ongli tajribaning cheklanganligi, psixologlarni ong osti sohasiga e’tibor qaratishga undagan.

Ong osti tushunchasini ilmiy tadqiqot ob’ektiga aylantirishda Zigmund Freydning psixoanalitik nazariyasi muhim burilish nuqtasi bo‘ldi. Freyd inson xulq-atvorining asosida ongsiz ruhiy jarayonlar va motivatsiyalar yotishini ta’kidlab, libidoning, ayniqsa bolalikdagi jinsiy intilishlarning rolini alohida qayd etgan. Uning fikricha, ongga mos kelmaydigan (asosan jinsiy) intilishlar va ruhiy tajribalarning siqib chiqarilishi nevrozlar va turli patologik hodisalarning asosiy manbaidir. Bu siqib chiqarish mexanizmi, Freydga ko‘ra, shaxsni ongli ravishda qabul qilib bo‘lmaydigan yoki og‘riqli bo‘lgan fikrlar, xotiralar va istaklardan himoya qilishga xizmat qiladi, ammo ular ongsiz darajada faol bo‘lib qoladi va xulq-atvorga ta’sir ko‘rsatadi. Freydning nazariyasi uchta psixik instansiyani belgilaydi: ongsiz “id” (intilishlar olami), ongli “ego” (idning impulsini reallik prinsipi asosida cheklovchi) va “superego” (ijtimoiy taqiqlarni ifodalovchi). “Id” tug‘ma, instinktiv intilishlar, ayniqsa jinsiy va tajovuzkor intilishlar manbai bo‘lib, zavq prinsipiga amal qiladi va darhol qondirilishni talab qiladi. “Ego” reallik bilan aloqada bo‘lib, “id”ning impulsiv istaklarini ijtimoiy me’yorlar va haqiqat talablari bilan muvofiqlashtirishga harakat qiladi, shu bilan birga “superego”ning axloqiy talablarini ham hisobga oladi. “Superego” esa jamiyat va ota-onalar tomonidan singdirilgan axloqiy qadriyatlar va ideallarni o‘zida mujassam etadi, vijdon va o‘z-o‘zini tanqid qilish funksiyasini bajaradi. Insonlar irsiy instinktiv intilishlar, dastlab jinsiy va o‘z-o‘zini saqlashga qaratilgan intilishlar bilan boshqariladi, ammo jamiyat ularni cheklaydi. Bu ularning ongsizlikka siqib chiqarilishiga olib keladi, u yerda ular xulq-atvorga ta’sir qilishda davom etadi. Masalan, “Edip kompleksi” bolalikdagi ota-onaga nisbatan jinsiy intilishlar va raqobatni ifodalovchi ongsiz kompleks bo‘lib, shaxsiyat rivojlanishida muhim rol o‘ynaydi va keyinchalik kattalikdagi munosabatlarga ta’sir ko‘rsatishi

mumkin. Psixoanalizning asosiy vazifalaridan biri bu ongsiz “komplekslarni” aniqlash va shaxslarga ularni tushunishga yordam berishdir, chunki ularni anglash nevrotik simptomlarni yengishga olib keladi. Freyd instinktiv intilishlar madaniy shakllarga “sublimatsiya” qilinishi mumkinligini, ya’ni ijtimoiy jihatdan maqbul faoliyatlarga yo‘naltirilishi mumkinligini, ammo shunda ham ongsizlikdan harakatlarni boshqarishda davom etishini taklif qilgan. Garchi gumanitar fanlar va tibbiyotda katta ta’sirga ega bo‘lsa-da, psixoanaliz ong va ongsizlik o‘rtasidagi qarama-qarshilikni mutlaqlashtirgani, ularning potentsial o‘zaro to‘ldiruvchanligini rad etgani uchun tanqid qilinadi. Shunga qaramay, u bugungi kunda ham psixologiyaning ajralmas yo‘nalishi bo‘lib qolmoqda, ayniqsa psixodinamik terapiya va shaxsiyat nazariyalarida o‘z aksini topgan.

Freydning yondashuvidan farqli o‘laroq, Karl Yung o‘zining analitik psixologiyasida arxetiplar va kollektiv ong osti tushunchalarini kiritib, inson psixikasining yanada kengroq va universal qatlamlarini o‘rgandi. Yungning nazariyasi shaxsiyatning individuatsiya jarayonida ong ostining ahamiyatini chuqur tahlil etdi. Yungning analitik psixologiyasi 1912-1913 yillarda Freyd bilan yetti yillik hamkorligi yakunlangach, uning psixikani empirik o‘rganishini belgilash uchun tashkil etilgan. Uning “To‘plangan asarlar”ida hujjatlashtirilgan Yung nazariyasi “Syurix maktabi”ning psixologik komplekslarga qaratilgan diqqatidan arxetiplar va kollektiv ong ostini kengroq o‘rganishga qarab rivojlangan. Yungning kollektiv ong osti tushunchasi insoniyatning umumiy tajribalari va madaniy merosining chuqur qatlamlarini o‘z ichiga oladi, bu esa shaxsiy ongsizlikdan tashqariga chiqib, universal psixik tuzilmalarga ishora qiladi. Arxetiplar – bu kollektiv ong ostida mavjud bo‘lgan tug‘ma, universal ruhiy tasvirlar va tendensiyalar bo‘lib, ular afsonalar, dinlar va tushlarda namoyon bo‘ladi. Masalan, “Soya” arxetipi shaxsiyatning qorong‘u, qabul qilinmagan jihatlarini, “Anima” va “Animus” esa erkak va ayol psixikasidagi qarama-qarshi jins xususiyatlarini ifodalaydi. “Men” (Self) arxetipi shaxsiyatning yaxlitligi va individuatsiya jarayonining markazi hisoblanadi, u ongli va ongsiz qismlarni birlashtirishga

intiladi. Asosiy tushunchalar orasida anima/animus, arxetiplar, kollektiv ong osti, komplekslar, ekstraversiya/introversiya, individuatsiya, “Men” (Self), soya va sinxronlik mavjud; Mayers-Briggs turi indikatori ham uning psixologik tiplariga asoslangan. Individuatsiya jarayoni shaxsning o‘zining to‘liq va yaxlit “Men”ini anglash va rivojlantirishga intilishini anglatadi, bu jarayonda ongli va ongsiz qismlar integratsiyalashadi. Sinxronlik esa sababiy bog‘liqliksiz, ammo ma’noli tarzda bog‘langan hodisalarning bir vaqtda sodir bo‘lishini tushuntiradi, bu ongsiz jarayonlarning tashqi dunyo bilan o‘zaro aloqasini ko‘rsatadi. Yungning yondashuvi ilmiy usullarni tushlar, afsonalar va alkimyo kabi ezoterik sohalardagi tushunchalar bilan birlashtirgan, bu uning psixikaga nisbatan kengroq, madaniy va ma’naviy nuqtai nazarini aks ettiradi. Uning dastlabki faoliyati Burghölzli kasalxanasida tadqiqotlarni, shu jumladan so‘z assotsiatsiyasi eksperimentlarini o‘z ichiga olgan bo‘lib, bu unga 1910 yilga kelib xalqaro e’tirof va faxriy doktorlik unvonlarini olib kelgan. Bugungi kunda Yungian tahlili ijtimoiy munosabatlardan tortib iqlim o‘zgarishigacha bo‘lgan turli sohalarda qo‘llanilmoqda, IAAP va IAJS kabi xalqaro assotsiatsiyalar tomonidan qo‘llab-quvvatlanadi. Yungning nazariyasi inson psixikasining chuqur, universal qatlamlarini o‘rganishga yo‘l ochib berdi va shaxsiyatning rivojlanishida ongsiz motivatsiyalarning madaniy va ma’naviy ildizlarini tushunishga yordam berdi.

Ong osti sohasini tushunishga bo‘lgan yondashuvlar nafaqat individual psixik jarayonlarni, balki ijtimoiy va ekologik ong kabi kengroq tushunchalarni ham o‘z ichiga oladi. Masalan, “Ekologik ong tushunchasining psixologik asoslari” nomli maqolada boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida ekologik ongni rivojlantirish usullari va bu jarayonga ta’sir etuvchi omillar tahlil qilingan. Maqola ekologik ongning tuzilishi va mohiyatiga oid nazariy yondashuvlarni taqqoslab, uning qadimgi davrlardan (miloddan avvalgi V asr) O‘rta asrlar va Yangi davr orqali tarixiy evolyutsiyasini kuzatib boradi, XIX-XX asr sanoat inqilobidan keyin muhim ahamiyat kasb etganini ko‘rsatadi. Bu tarixiy tahlil insoniyatning tabiat bilan munosabatlari o‘zgarishi bilan birga, bu munosabatlarni aks ettiruvchi ongli va ongsiz qadriyatlar tizimining ham

rivojlanib borganini ko‘rsatadi. Ekologik madaniyat atrof-muhit bilimlari va ko‘nikmalarini amaliy qo‘llash sifatida ta’riflanadi, ekologik ong esa ekologik tushunchalar, dunyoqarash va amaliy strategiyalarni o‘z ichiga oladi. Bu yerda ongli bilimlar va ko‘nikmalar bilan bir qatorda, dunyoqarash va strategiyalar kabi chuqurroq, ko‘pincha ongsiz darajada shakllanadigan qatlamlarning ahamiyati ta’kidlanadi. Ekologik muammolarning bolalarning fiziologik va psixologik rivojlanishiga jiddiy tahdid solishi qayd etilgan, bu esa ekologik ongni shakllantirishning dolzarbligini yanada oshiradi. Mualliflar global ekologik muammolarni hal qilishda estetik tarbiyaning o‘sib borayotgan rolini ta’kidlab, estetik prinsiplarni ekologik ta’limga integratsiya qilishning beshta maqsadini belgilab berganlar. Estetik tarbiya insonning hissiy va qadriyat tizimiga ta’sir etish orqali ongsiz darajada tabiatga nisbatan hurmat va mas’uliyat tuyg‘ularini shakllantirishi mumkin. Ekologik ongni rivojlantirish uchun tavsiya etilgan psixologik choralar maktabgacha ta’limdan boshlab ta’lim, televideniye, siyosiy xabardorlik va iqtisodiy bilimlarni o‘z ichiga oladi. Bu choralar nafaqat ongli bilim berishga, balki ongsiz darajada qadriyatlar va munosabatlarni shakllantirishga qaratilgan. Oilaning sog‘lom, ekologik jihatdan to‘g‘ri turmush tarzini targ‘ib qilishdagi hal qiluvchi roli ham qayd etilgan, chunki oila muhiti shaxsning dastlabki qadriyat tizimini shakllantiruvchi asosiy omil hisoblanadi. I.A. Sosunovaga tayanib, maqolada ekologik ong XIX asr oxiridan boshlab jamoat harakati sifatida o‘rganilganligi, bu insoniyatning tabiat bilan munosabatlarining rivojlanishini aks ettirishi ta’kidlangan. Bu misol ong osti mexanizmlarining nafaqat shaxsiy psixopatologiya yoki individuatsiya jarayonlarida, balki ijtimoiy-madaniy qadriyatlar va jamoaviy xulq-atvorning shakllanishida ham qanday rol o‘ynashini ko‘rsatadi. Ekologik ongni rivojlantirish bo‘yicha tavsiyalar, masalan, estetik tarbiya yoki oilaviy muhitning ahamiyati, insonning dunyoqarashi va qadriyatlari chuqur, ko‘pincha ongsiz darajada shakllanishini anglatadi. Bu, ong osti sohasining nafaqat individual psixik jarayonlarga, balki kengroq ijtimoiy va madaniy kontekstlarga ham ta’sirini tasdiqlaydi.

Zamonaviy psixologiya va neyropsixologiya ong osti sohasini o‘rganishda yangi yondashuvlarni taklif etmoqda. Freyd va Yungning nazariyalari asosan klinik kuzatishlar va introspektsiyaga asoslangan bo‘lsa, bugungi kunda miya tasvirlash texnologiyalari (fMRI, EEG) va kognitiv neyrofanlar ongsiz jarayonlarning neyrobiologik asoslarini o‘rganishga imkon bermoqda. Ong osti tushunchasi endi faqat psixoanalitik ma’noda emas, balki kognitiv ongsizlik, implitsit xotira, avtomatik jarayonlar va idrok etishning ongsiz bosqichlari kabi kengroq kontekstda ham tahlil qilinmoqda. Masalan, qaror qabul qilish jarayonlarida ongsiz kognitiv jarayonlarning roli, intuitsiya va ijodkorlikning ongsiz manbalari kabi mavzular faol o‘rganilmoqda. Bu tadqiqotlar ong ostining inson xulq-atvoriga ta’sirini yanada aniqroq, empirik asosda tushunishga yordam beradi. Ong osti sohasi bo‘yicha adabiyotlar tahlili shuni ko‘rsatadiki, bu soha doimiy ravishda rivojlanib bormoqda va turli fanlararo yondashuvlarni talab qiladi. Klassik psixoanalitik nazariyalar inson psixikasining chuqur, dinamik ongsiz qatlamlarini ochib bergan bo‘lsa, zamonaviy kognitiv va neyropsixologik tadqiqotlar ongsiz jarayonlarning miya faoliyatidagi aniq mexanizmlarini tushunishga intilmoqda. Bu ikki yondashuv bir-birini to‘ldirib, inson psixikasining murakkabligini yanada chuqurroq anglashga xizmat qiladi.

Adabiyotlar tahlili shuni ko‘rsatadiki, ong osti sohasi inson psixikasining markaziy, ammo hali to‘liq o‘rganilmagan qismi bo‘lib qolmoqda. Freyd va Yungning klassik nazariyalari inson psixikasining chuqur qatlamlariga ilk bor ilmiy e’tiborni qaratgan bo‘lsa, zamonaviy tadqiqotlar bu tushunchani yanada kengaytirib, uni neyrobiologik va kognitiv mexanizmlar bilan bog‘lamoqda. Ong va ong osti o‘rtasidagi munosabatlar murakkab va dinamik bo‘lib, ular bir-birini to‘ldiruvchi tizimlar sifatida inson tajribasi va xulq-atvorini shakllantiradi. Freydning ongsiz intilishlar va konfliktlarga urg‘u berishi bilan Yungning kollektiv ong osti va arxetiplarga e’tibori inson psixikasining turli qirralarini yoritadi. Ularning nazariyalari, garchi o‘ziga xos tanqidlarga uchragan bo‘lsa-da, psixologiya fanining rivojlanishiga ulkan hissa qo‘shgan va zamonaviy psixoterapiya amaliyotlarining asosini tashkil etadi. Ekologik ong kabi ijtimoiy-psixologik tushunchalarning tahlili

esa ong osti mexanizmlarining nafaqat individual, balki jamoaviy qadriyatlar va dunyoqarashlarning shakllanishidagi ahamiyatini ham ko‘rsatadi. Bu esa ong osti sohasini o‘rganishning nafaqat nazariy, balki amaliy va ijtimoiy ahamiyatini ham ta’kidlaydi. Ushbu sohadagi kelajakdagi tadqiqotlar ong ostining inson hayotidagi rolini yanada chuqurroq tushunishga, shaxsiy rivojlanish va psixoterapevtik amaliyotlar uchun yangi imkoniyatlar ochishga xizmat qiladi. Ong osti sohasini har tomonlama o‘rganish inson tabiatining to‘liqroq manzarasini yaratishga yordam beradi, uning murakkabliklarini ochib beradi va inson xulq-atvori, motivatsiyalari va ijodkorligining chuqur ildizlarini tushunishga imkon beradi.

Tadqiqot metodologiyasi

Ushbu maqola ong osti sohasini chuqur va har tomonlama tahlil qilishga qaratilgan bo‘lib, uning murakkabligini va ko‘p qirraliligini hisobga olgan holda, kompleks va interdistsiplinar tadqiqot metodologiyasini qo‘llaydi. Asosiy yondashuv nazariy tahlil va tanqidiy sintezga asoslangan bo‘lib, mavjud adabiyotlarni chuqur o‘rganish, turli nazariy yondashuvlarni qiyoslash va ularning zamonaviy ilmiy kontekstdagi ahamiyatini baholashni o‘z ichiga oladi. Tadqiqotning maqsadi ong osti tushunchasining tarixiy rivojlanishidan tortib, uning zamonaviy neyropsixologik va kognitiv fanlardagi talqinlarigacha bo‘lgan evolyutsiyasini ko‘rsatish, shuningdek, uning inson xulq-atvori, motivatsiyalari va psixik jarayonlariga ta’sirini tushuntirishdan iborat. Bu maqola, ong osti sohasini nafaqat psixologik fenomen sifatida, balki insoniyatning umumiy tajribasi va madaniy rivojlanishining ajralmas qismi sifatida ko‘rib chiqishga intiladi.

Adabiyotlar tahlili va nazariy asoslarni aniqlash: Tadqiqotning dastlabki va eng muhim bosqichi ong osti sohasi bo‘yicha keng qamrovli adabiyotlar tahlilini o‘z ichiga oladi. Bu tahlil psixologiya fanining turli yo‘nalishlaridagi asosiy nazariyalarni, jumladan, Zigmund Freydning psixoanalitik nazariyasini va Karl Yungning analitik psixologiyasini o‘rganishga qaratilgan. Ushbu klassik yondashuvlar ong osti tushunchasini ilmiy tadqiqot ob’ektiga aylantirishda muhim rol o‘ynaganligi sababli, ularning asosiy g‘oyalari, kontseptual apparatlari (masalan,

id, ego, superego, arxetiplar, kollektiv ong osti) va metodologik cheklovlari chuqur o‘rganiladi. Freydning ongsiz intilishlar, ayniqsa bolalikdagi jinsiy intilishlar va ularning siqib chiqarilishi nevrozlarning asosiy manbai ekanligi haqidagi g‘oyalari uning klinik amaliyoti va nazariy qurilishining markazida turadi. Yung esa o‘z navbatida, shaxsiy ongsizlikdan tashqari, insoniyatning umumiy tajribalarini o‘zida mujassam etgan kollektiv ong osti va arxetiplar tushunchalarini kiritib, psixikani yanada kengroq kontekstda tahlil qilgan .

Shuningdek, ong tushunchasining o‘zi ham, Uilyam Jeymsning funksional psixologiyasi va Vilgelm Vundtning struktural psixologiyasi kabi dastlabki yondashuvlardan boshlab, uning ta’riflari va xususiyatlari tahlil qilinadi [1]. Jeymsning ongni "shaxsiy tajribalar oqimi" sifatida ta’riflashi [1] uning dinamik va sub’ektiv xususiyatini ta’kidlasa, Vundtning ongni elementlarga ajratishga urinishi uning tuzilishini tushunishga qaratilgan edi. Bu, ong osti sohasini tushunish uchun zarur bo‘lgan kontekstni yaratadi, chunki ong osti ko‘pincha ongli idrokning cheklovlari va uning ostida yotgan jarayonlar sifatida tushuniladi. Adabiyotlar tahlili nafaqat nazariy asoslarni aniqlashga, balki ong osti tushunchasining turli davrlardagi talqinlari va unga bo‘lgan yondashuvlarning evolyutsiyasini kuzatishga ham xizmat qiladi. Bu bosqich, mavzuning ilmiy rivojlanishini to‘liq anglash uchun fundamental ahamiyatga ega.

Qiyosiy-tarixiy tahlil: Ong osti nazariyalarining tarixiy rivojlanishi qiyosiy tahlil orqali o‘rganiladi. Freyd va Yungning yondashuvlari o‘rtasidagi o‘xshashliklar va farqlar, ularning ong ostining tabiati, mazmuni va inson xulq-atvoriga ta’siri haqidagi qarashlari taqqoslanadi. Masalan, Freydning libidoga va bolalikdagi jinsiy intilishlarning siqib chiqarilishiga urg‘u berishi bilan Yungning arxetiplar va kollektiv ong osti tushunchalariga e’tibori o‘rtasidagi farqlar tahlil qilinadi. Freydning psixoanalitik metodologiyasi asosan individual klinik kuzatishlar, tushlar tahlili va erkin assotsiatsiyalarga asoslangan bo‘lib, shaxsiy ongsizlikdagi siqib chiqarilgan konfliktlarni ochishga qaratilgan edi. Aksincha, Yungning analitik psixologiyasi nafaqat individual tajribalarni, balki afsonalar, dinlar, san’at va

madaniy ramzlarni ham o‘rganish orqali kollektiv ong ostining universal qatlamlarini tushunishga intilgan . Bu tahlil har bir nazariyaning o‘ziga xos kuchli va zaif tomonlarini aniqlashga, shuningdek, ularning keyingi psixologik tadqiqotlarga qanday ta’sir ko‘rsatganini baholashga imkon beradi. Tarixiy kontekstda, ong osti tushunchasining falsafiy ildizlaridan tortib, ilmiy psixologiyadagi o‘rnigacha bo‘lgan yo‘li kuzatiladi. Bu, ong osti tushunchasining nafaqat individual psixik jarayonlarga, balki ijtimoiy va madaniy kontekstlarga ham ta’sirini tushunishga yordam beradi, masalan, ekologik ong tushunchasining rivojlanishi insoniyatning tabiat bilan munosabatlarida ongsiz qadriyatlar va dunyoqarashlarning rolini ko‘rsatadi.

Kontseptual aniqlik va terminologik tahlil: Ong osti sohasiga oid asosiy tushunchalar va terminlar (masalan, ongsiz, ongsizlik, ongsiz jarayonlar, implitsit xotira, avtomatik jarayonlar) aniq ta’riflanadi va ularning turli nazariyalar doirasidagi ma’nolari farqlanadi. Bu, tadqiqotning ilmiy asosliligini ta’minlash va terminologik chalkashliklarning oldini olish uchun muhimdir. Ong osti tushunchasining zamonaviy kognitiv psixologiya va neyropsixologiyadagi talqinlari, masalan, kognitiv ongsizlik, implitsit o‘rganish va idrok etishning ongsiz bosqichlari kabi tushunchalar orqali kengaytiriladi. Bu, klassik psixoanalitik yondashuvlar bilan zamonaviy empirik tadqiqotlar o‘rtasidagi ko‘prikni qurishga yordam beradi. Masalan, Freydning siqib chiqarish mexanizmi haqidagi g‘oyalari zamonaviy kognitiv psixologiyadagi "implitsit xotira" yoki "avtomatik jarayonlar" tushunchalari bilan qanday bog‘lanishi mumkinligi tahlil qilinadi. Bu, ong osti tushunchasini sub’ektiv tajribadan tashqariga olib chiqib, uni miya faoliyatining ob’ektiv o‘lchovlari bilan bog‘lashga imkon beradi.

Interdistsiplinar yondashuv: Ong osti sohasi faqat psixologiya doirasida emas, balki boshqa fanlar, xususan, neyropsixologiya, kognitiv fanlar, sotsiologiya va hatto falsafa nuqtai nazaridan ham o‘rganiladi. Zamonaviy neyropsixologik tadqiqotlar, miya tasvirlash texnologiyalari (fMRI, EEG) yordamida ongsiz jarayonlarning neyrobiologik asoslarini o‘rganishga imkon beradi. Bu

texnologiyalar miyaning qaysi sohalari ongsiz stimullarga javob berishini yoki avtomatik jarayonlarda ishtirok etishini aniqlashga yordam beradi, shu bilan ong ostining miyadagi joylashuvi va faoliyat mexanizmlarini tushunishga yordam beradi. Kognitiv psixologiya esa ongsiz kognitiv jarayonlar, masalan, qaror qabul qilish, intuitsiya va ijodkorlikdagi ongsiz omillarning rolini tahlil qiladi. Koʻplab qarorlar ongli tahlildan oldin ongsiz darajada shakllanadi, bu esa intuitsiya va ijodiy ilhomning ongsiz manbalarini tushunish uchun muhimdir.

Ekologik ong kabi ijtimoiy-psixologik tushunchalarning tahlili esa ong osti mexanizmlarining nafaqat individual, balki jamoaviy qadriyatlar, dunyoqarashlar va ijtimoiy xulq-atvorning shakllanishidagi ahamiyatini koʻrsatadi. Masalan, ekologik ongni rivojlantirishda estetik tarbiya va oilaning roli [2] insonning tabiatga nisbatan ongsiz munosabatlari va qadriyatlari qanday shakllanishini koʻrsatadi. Bu interdistsiplinar yondashuv ong osti sohasining toʻliqroq va chuqurroq tushunilishini ta’minlaydi, uni faqat ichki psixik hodisa sifatida emas, balki tashqi dunyo va ijtimoiy kontekst bilan oʻzaro bogʻliq tizim sifatida koʻrishga imkon beradi.

Tanqidiy sintez va integratsiya: Tadqiqotning markaziy qismi turli nazariyalar va empirik ma’lumotlarni tanqidiy sintez qilishdan iborat. Bu, Freyd va Yungning nazariyalaridagi asosiy gʻoyalarni zamonaviy neyropsixologik va kognitiv topilmalar bilan bogʻlashni oʻz ichiga oladi. Masalan, Freydning siqib chiqarish mexanizmi haqidagi gʻoyalarini implitsit xotira va ongsiz himoya mexanizmlari haqidagi zamonaviy tushunchalar bilan qiyoslash mumkin. Yungning arxetiplari va kollektiv ong osti tushunchalari esa madaniy neyrofanlar va ijtimoiy kognitivlik doirasida qayta talqin qilinishi mumkin, bu esa universal madaniy naqshlarning neyrobiologik asoslarini izlashga olib keladi. Sintez jarayoni har bir yondashuvning cheklovlarini ham hisobga oladi, masalan, psixoanalizning empirik tasdiqlashdagi qiyinchiliklari yoki neyropsixologik tadqiqotlarning sub’ektiv tajribani toʻliq tushuntira olmasligi. Maqola ong ostining inson hayotidagi dominant rolini koʻrsatib berish bilan birga, uning ongli jarayonlar bilan oʻzaro toʻldiruvchanligini ham ta’kidlaydi. Bu sintez, ong osti sohasini statik tushuncha emas, balki doimiy

rivojlanuvchi, dinamik va ko‘p qatlamli tizim sifatida ko‘rsatishga qaratilgan. Bu yondashuv, ong osti tushunchasining nafaqat patologik holatlarning manbai, balki ijodkorlik, intuitsiya va shaxsiy o‘sishning muhim manbai ekanligini ham ko‘rsatadi.

Amaliy ahamiyatini baholash: Metodologiya ong osti sohasini o‘rganishning nazariy ahamiyatidan tashqari, uning amaliy qo‘llanilishini ham baholaydi. Bu, psixoterapiya (masalan, psixodinamik terapiya, Yungian tahlili), shaxsiy rivojlanish, ijodkorlikni rag‘batlantirish, intuitsiyani rivojlantirish va qaror qabul qilish jarayonlarini optimallashtirish kabi sohalardagi ahamiyatini o‘z ichiga oladi. Ong osti bilan ishlash usullari, jumladan, tushlar tahlili, gipnoz va turli terapiya usullari (masalan, psixoanaliz, analitik psixologiya) insonning ichki resurslarini faollashtirish va psixologik muammolarni hal qilishda qanday rol o‘ynashi tahlil qilinadi. Shuningdek, ekologik ong kabi ijtimoiy muammolarni hal qilishda ongsiz qadriyatlar va dunyoqarashlarning rolini tahlil qilish ham amaliy ahamiyatga ega, chunki bu jamoaviy xulq-atvorga ta’sir etuvchi chuqur mexanizmlarni tushunishga yordam beradi. Bu bosqich, tadqiqot natijalarining real hayotiy vaziyatlarda qanday qo‘llanilishi mumkinligini ko‘rsatishga xizmat qiladi va ong osti sohasini o‘rganishning nafaqat akademik, balki ijtimoiy va shaxsiy rivojlanish uchun ham dolzarbligini ta’kidlaydi.

Tadqiqotning cheklovlari: Ushbu tadqiqot asosan nazariy va adabiyotlar tahliliga asoslanganligi sababli, u empirik ma’lumotlarni bevosita yig‘ish yoki eksperimental tekshirishni o‘z ichiga olmaydi. Natijalar mavjud adabiyotlarning talqini va sinteziga tayanadi, bu esa muallifning sub’ektiv nuqtai nazarini o‘z ichiga olishi mumkin. Biroq, bu cheklovni yumshatish maqsadida, turli nazariy maktablar va ilmiy yondashuvlar o‘rtasidagi muvozanatni saqlashga, shuningdek, har bir nazariyaning kuchli va zaif tomonlarini xolisona baholashga alohida e’tibor qaratilgan. Maqola ong osti sohasining murakkabligini to‘liq qamrab olishga intiladi, ammo bu sohadagi doimiy rivojlanish va yangi kashfiyotlar uning to‘liq va

yakuniy tahlilini berishni qiyinlashtiradi. Kelajakdagi tadqiqotlar ushbu nazariy sintezni empirik ma’lumotlar bilan boyitish orqali yanada chuqurlashtirishi mumkin.

Xulosa qilib aytganda, ushbu tadqiqot metodologiyasi ong osti sohasini chuqur, keng qamrovli va tanqidiy tahlil qilishga imkon beradi. U klassik psixologik nazariyalarni zamonaviy ilmiy yondashuvlar bilan birlashtirib, inson psixikasining eng sirli va ta’sirchan qatlamlaridan biri bo‘lgan ong osti haqida yaxlit va integratsiyalashgan tushunchani shakllantirishga intiladi. Bu metodologiya, ong ostining inson xulq-atvori, his-tuyg‘ulari va motivatsiyalariga ta’sirini tushunishda yangi istiqbollarni ochishga xizmat qiladi, shu bilan birga uning shaxsiy va ijtimoiy rivojlanishdagi muhim rolini ham ta’kidlaydi.

Xulosa

Ong osti sohasi inson psixikasining eng murakkab va ko‘p qirrali jihatlaridan biri bo‘lib, uning tushunchasi Freyd va Yungning klassik nazariyalaridan tortib, zamonaviy neyropsixologik va kognitiv yondashuvlargacha bo‘lgan keng evolyutsion yo‘lni bosib o‘tdi. Ushbu soha inson xulq-atvori, motivatsiyalari, his-tuyg‘ulari, ijodkorligi va qaror qabul qilish jarayonlariga sezilarli ta’sir ko‘rsatadi, shuningdek, jamoaviy qadriyatlar va dunyoqarashlarning shakllanishida ham muhim rol o‘ynaydi. Kelajakdagi tadqiqotlar ongli va ongsiz jarayonlar o‘rtasidagi dinamik o‘zaro bog‘liqlikni empirik usullar bilan yanada chuqurlashtirishga, ularning neyrobiologik asoslarini aniqlashga qaratilishi lozim. Bu, inson tabiatini to‘liq anglash, shaxsiy o‘sishni rag‘batlantirish va psixoterapevtik amaliyotlarni takomillashtirish uchun yangi imkoniyatlar yaratadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

[1] Mirzayeva, M. M. (2022). Ong osti faoliyatining shaxs rivojlanishidagi o'rni.

[2] Sultonova, S. S. (2023). Ong osti va uning inson hayotidagi ahamiyati

[3] Bobojonova, D. B. (2021). Ong osti mexanizmlarining shaxs xulq-atvoriga ta'siri

[4] Abdullayeva, N. A. (2022). Ong osti va uning ijodiy jarayonlardagi roli.

[5] G'aniyeva, G. A. (2023). Ong osti omillarining o'quvchilar motivatsiyasiga ta'siri

[6] Zokirova, Z. T. (2021). Psixoanalizda ong osti tushunchasining talqini

[7] Latipova, L. A. (2022). Ong osti va uning shaxsiy rivojlanishdagi o'rni. Zamonaviy ta'lim.